

בע"מ 24905-04-25 - פלוני נ' פלוני

בית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים

בע"מ 24905-04-25

לפני:
כבוד השופט דוד מינץ
כבוד השופטת יעל וילנר
כבוד השופט אלכס שטיין

המבקש:
פלוגי
נגד

המשיבים:
1. פלוגי
2. פלוגי

בקשת רשות ערעור על פסק הדין של בית
המשפט המחוזי מרכז-לוד (השופטים צ' ויצמן,
צ' גרדשטיין פפקין, ו-כ' בן אליעזר) שניתן ביום
11.3.2025 בעמ"ש 24068-05-24

בשם המבקש:
בשם המשיבים:
עו"ד
עו"ד אלי גרונדשטיין

פסק-דין

השופט אלכס שטיין:

1. לפנינו בקשת רשות ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי מרכז-לוד (השופטים צ' ויצמן, צ' גרדשטיין פפקין, ו-כ' בן אליעזר) אשר ניתן ביום 11.3.2025 בעמ"ש 24068-05-24, בגדרו התקבל ערעור המשיבים על פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה פתח תקווה (השופטת נ' גדיש) אשר ניתן ביום 17.3.2024 בתמ"ש 40211-07-18, במסגרתו נדחתה תביעתם הכספית של המשיבים על סך של 2,500,000 ש"ח כפיצוי בגין הפרת התחייבותו הנטענת של המבקש כלפיהם, שעיקרה העברת מחצית הזכויות במשק המצוי בגוש XXXX חלקה XX במושב מגשימים (להלן, בהתאמה: המושב ו- המשק) לידי המשיב 2.

רקע עובדתי

2. המבקש והמשיבה 1 (להלן: המשיבה) הם אחים. המשיב 2 (להלן: המשיב) הוא בנה של המשיבה (שניהם יחדיו ייקראו להלן: המשיבים). שורשי המחלוקת בה עסקין נטועים בשנות ה-80, אז הוריהם של המבקש והמשיבה התגרשו, ובמסגרת הליך הגירושין הגיעו להסכמות לעניין חלוקת הזכויות ביניהם, לרבות ביחס למשק מושא המחלוקת. במסגרת אותן הסכמות, הסכימו ההורים על העברת זכויותיהם במשק למשיבה כ-"בת ממשיכה" בכפוף לתשלום החובות שרצו על המשק באותה העת מכספה ובכפוף להתחייבותה לשלם לאב סכום כספי שסוכם ביניהם. אלא מאי, ועובדה זו אינה נתונה במחלוקת: המשיבה הייתה מנועה מלרשום את המשק על שמה, בהיותה בעלת נכס אחר במושב. משכך, נחתמו מספר מסמכים המסדירים את היחסים בין האב, המבקש, והמשיבה (להלן: ההסכמים) ביחס למשק, מכוחם טען המבקש לרישומו כ-"בן ממשיך". המשיבה מצידה, תמכה בטענתו זו, ובינה לבין המבקש נחתם, בין היתר, כתב התחייבות ביום 11.8.1996 (להלן: כתב ההתחייבות) עליו חתם המבקש בלבד. מפאת חשיבותו לענייננו, נוסחו המלא של כתב ההתחייבות מובא להלן:

התחייבות בלתי חוזרת

כלפי אחותי [המבקשת]

1. מאחר והעברת לי את כל הזכויות שרכשת מאבינו [...] בחלקה [...] ובגוש [...] הידוע כמשק מס' [...] שבמושב [...] על פי הסכם ביניכם מיום 7.7.87 (להלן: "המשק"), אני מתחייב באופן בלתי חוזר כלפיך וכלפי בנך [המשיב] כדלקמן (ההדגשה הוספה - א.ש.):
 - א. כל הזכויות במשק הנ"ל יקבלו בתי [שם בתו של המבקש] ת.ז. [...] ובנך [המשיב] ת.ז. [...] בחלקים שווים לבעלותם שעה אחת לפני פטירתי (ההדגשה הוספה - א.ש.) (ח"ו) על פי חלוקת השימוש והזכויות כדלהלן.
 - ב. ל[שם בתו של המבקש] תהיה זכות השימוש בבית המגורים רחוק מכביש המושב (מבנה דו קומתי) בעוד של[משיב] תהיה זכות השימוש בבית הקרוב לכביש המושב (מבנה חד קומתי).
 - ג. במידה שתהיה הפקעה מהמשק תחולק תמורת ההפקעה בין שני ילדינו בחלקים שווים.
 - ד. באם ישנו את הייעוד של חלק מהמשק למגרשי בנייה, או יתקבלו מגרשים מחוץ למשק ובזכותו, תקבל [שם בתו של המבקש] זכות ראשונה למגרש בניה ראשון בעוד ש(ל)[משיב] תהיה הזכות למגרש בניה שני וכן הלאה.
 - ה. [שם בתו של המבקש] ו[המשיב] יעשו את כל הדרוש אצל הרשויות המוסמכות כדי שהשמוש במשק יעשה ע"י שניהם כאמור בהתחייבות זו.

ו. המשק לא ימכר אלא בהסכמה משותפת של שני ילדינו הנ"ל.

ז. במקרה שירצה צד למכור את המשק (בהסכמה), לצד הנשאר תהיה זכות ראשונית על פני קונה אחר לרכוש חלקו של הצד היוצא במחיר שמוסכם, ואם לא יהיה כזה, במחיר שיוערך ע"י שמאי מוסכם.

ח. הקניה והעברת זכויותי במשק יעשו שעה אחת לפני פטירתי או בעת שאקבע. עבור מטרה זו אני מפקיד יפוי כוח נוטריוני בלתי חוזר (ההדגשה הוספה - א.ש.).

ולראיה באתי על החתום:

אישור חתימה לפני עו"ד [...] (חתימת המבקש)

תאריך: 11.8.96

3. והינה, במרוצת השנים, על אף קיומם של ההסכמים האמורים בין האב, המבקש והמשיבה - התנגד האב לטענות המבקש באשר לזכויותיו במשק; ומשכך היה, ניהל המבקש נגד האב הליך משפטי ארוך שנים במסגרת תמ"ש (משפחה ראשון לציון) 11040/07 א' נ' ש' (1.9.2013) (להלן: ההליך בין האב למבקש וכן, בהתאמה, פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה ראשון לציון), אשר בסופו נקבע כי המבקש הוא "הבן הממשיך" ביחס למשק מכוח ההסכמים שנחתמו בין הצדדים. במסגרת ההליך זה, פירטו הצדדים באריכות אודות מערכת היחסים הפנים-משפחתית, ובכלל זה, על בקשת ההורים למנות את המשיבה כ"בת ממשיכה" במסגרת ההסכמות שהתגבשו בהליך גירושיהם; על ההסכמות שנחתמו בין המשיבה לאביה; על העברת הזכות במשק מהמשיבה למבקש, ועל ההסכמים שנחתמו כפועל יוצא מכך בין האב למבקש, ובין האב למשיבה; על אישור האגודה השיתופית למינויו של המבקש כ"בן ממשיך"; ועוד.

4. אין חולק על כך שהמבקש לא העביר את המשק לבתו ולאחיינו (המשיב דכאן) ואף פעל למכירתו לצדדים שלישיים מבלי לקבל את הסכמתם של המשיבה או של המשיב (בנה). משכך הוא, ולנוכח הפרתו הנטענת של כתב ההתחייבות, הגישו המשיבים תובענה נגד המבקש לקבלת פיצוי כספי בסך של 2,500,000 ש"ח.

פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה

5. בית המשפט לענייני משפחה פתח תקווה קבע כי לנוכח השימוש בביטוי "שעה אחת לפני פטירתי" במסגרת כתב ההתחייבות - ועל אחת כמה וכמה מעת שהוגדרה התחייבות זו כהתחייבות בלתי חוזרת -

הרי שמדובר בהסכם בדבר ירושתו של אדם שנעשה בחייו; ומשכך הוא, בהתאם לסעיף 8(א) לחוק הירושה, התשכ"ה-1965 (להלן: החוק או חוק הירושה) התחייבות זו בטלה. עוד קבע בית המשפט לענייני משפחה, כי יש לדחות את טענותיה של המשיבה באשר לתשלום תמורת המשק לאביה מחמת היעדר הצגת ראיות מטעמה בעניין זה, ולנוכח חוסר המהימנות אשר עלה מעדותה. בקביעתו, נתן בית המשפט את דעתו גם לטענת המשיבה כי במסגרת ההליך שהמבקש ניהל בבית המשפט לענייני משפחה ראשון לציון מול אביו באשר לזכויות המשק, המבקש העיד בעצמו כי הוא סבר שאחותו - המשיבה - שילמה את החובות שרצו על המשק, ודי בכך כדי להוכיח את טענתה כי שילמה את תמורת המשק לאביה. בית המשפט קיבל את הסברו של המבקש בעניין זה, אשר טען כי בהליך שניהל מול אביו, עדותו נשענה על דברים שסבר אז כי הם נכונים בהסתמך על דברי אחותו המשיבה ולא על סמך ידיעתו האישית. לא זו אף זו, בית המשפט הוסיף כי גם לו היה מקבל את טענת המשיבה בעניין זה, הרי שלא די בעדותו של המבקש בכדי להוות ראיה לתשלום תמורת המשק על-ידי המשיבה, בפרט כאשר המבקש נתן את עדותו על סמך דברים ששמע מפיה של המשיבה עצמה. לנוכח האמור, בית המשפט קבע כי המשיבה לא הוכיחה את טענתה באשר לתשלום תמורת המשק לאביה, ואף לו הייתה מוכיחה טענה זו - הרי שאין בכך כדי להקנות כל תוקף לכתב ההתחייבות, אשר עומד בניגוד מוחלט להוראות חוק הירושה.

6. גם טענת המשיבים לפיה המבקש הפר את התחייבותו לקבלת הסכמתם של בתו ואחינו המשיב (להלן: האחיינים) בהתאם לסעיפים ו' ו-ז' לכתב ההתחייבות (להלן: ההתחייבות), כאשר מכר את המשק, נבחנה על-ידי בית המשפט לענייני משפחה. בקביעתו, ציין בית המשפט לענייני משפחה כי סעיפים אלו פתוחים לשני פירושים: האחד כי המדובר בהתחייבות של המבקש כלפי המשיבה, והאחר - כי המדובר בהתחייבות בין האחיינים עצמם, אשר תיכנס לתוקף רק עם העברת זכויותיו של המבקש במשק אליהם. לנוכח לשון ההתחייבות, ביכר בית המשפט את הפירוש השני לפיו כוונת הצדדים הייתה כי רק לאחר העברת זכויות המשק לאחיינים, מכירת חלקו של מי מהם תהא כפופה להסכמתו של האחין השני; וקבע כי משלא הועברו זכויות אלו לאחיינים, להתחייבות זו אין כל תוקף. לא זו אף זו: בית המשפט לענייני משפחה הוסיף וקבע כי גם לו היה מדובר בהתחייבות בת-תוקף של המבקש כלפי המשיבה - הרי שלא די בכך בכדי לתת למי מהמשיבים סעד בגין הפרת ההתחייבות, הן משום שלא הוכח כי המשיבים זכאים לקבל סעד אופרטיבי כלשהו בגין הפרת ההתחייבות, ככל שהייתה תקפה; והן משום שלא הוכח על-ידי המשיבים נזק אשר נגרם למי מהם בשל מכירת המשק מבלי שניתנה הסכמתו של המשיב למכירה.

7. זאת ועוד, בית המשפט לענייני משפחה ציין כי אף על פי שלא נדרש לטענות הקיזוז החלופיות שנטענו על-ידי המבקש - מאחר שטענות המשיבים נדחו לגופן - יש בטענות אלה כדי להסביר מדוע המבקש חזר בו מנכונותו לחלוק עם המשיבים את תמורת מכירת המשק, לאחר שאלו סירבו ליטול חלק בהוצאות הרבות שהוציא עבור המשק לאורך השנים, ובכלל זה עבור ניהול ההליך המשפטי ארוך השנים נגד אביו.

8. טענות המשיבים כי הם זכאים לפיצוי בהתאם לחוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט-1979, נדחו אף הן על-ידי בית המשפט לענייני משפחה. זאת, הן משום שהמבקש קיבל מאביו את הזכויות במשק מכוח פסק דין, כך שאין המדובר בנכס שהמבקש קיבל לידו שלא כדין; והן משום שהמשיבים לא העניקו למבקש את הזכויות במשק, כך שאיש מהם אינו בגדר "מזכה" אליו מתייחס סעיף 1(א) לחוק עשיית עושר ולא במשפט. אשר על כן, קבע בית המשפט לענייני משפחה כי לא ניתן לחייב את המבקש להשיב למשיבים את המשק שקיבל מאביו מכוח פסק דין או את שווי. לאור כל אלו, נדחתה תביעתם של המשיבים.

על פסק דין זה, הגישו המשיבים ערעור לבית המשפט המחוזי.

פסק דינו של בית המשפט המחוזי

9. בפסק דינו, בית המשפט המחוזי קבע כי יש ממש בטענות המשיבים לפיהן בית המשפט לענייני משפחה לא נתן משקל מספק לטענת ההשתק השיפוטי שנטענה על-ידם באשר למבקש. בקביעתו, ציין בית המשפט כי ניסיונותיו של המבקש להתנער מהטענות אותן טען בהליך שניהל נגד אביו, בהסבירו כי הוטעה באשר לכך שהמשיבה שילמה את חובות האב שרצו על המשק - עולות כדי חוסר תום לב, זאת בפרט כאשר טענותיו אלו של המבקש, מהן הוא מנסה להתנער, הן אלו שסייעו לו לזכות בתביעתו נגד אביו במסגרתה קיבל את הזכויות במשק מושא המחלוקת. בית המשפט קבע כי המבקש למעשה טוען לחריג בדבר תחולת הכלל של השתק שיפוטי - וטענה זו עליו להוכיח. אלא מאי: בית המשפט הוסיף וקבע כי גם לו הייתה טענתו זו של המבקש מוכחת, לא היה בה להועיל לו לנוכח המערכת ההסכמית הכוללת בין הצדדים.

10. עוד קבע בית המשפט המחוזי, כי אף על פי שבית המשפט לענייני משפחה מצא לפטור את המבקש מהתחייבותו כלפי המשיבים בשל לשון כתב ההתחייבות המפרה את הוראת סעיף 8(א) לחוק הירושה, כאשר כוונת הצדדים מאחורי אותה התחייבות - מתן מתנה בחיים ולא מתנה אחרי המוות - היתה ברורה לצדדים בהתייחס למערכת ההסכמית הכוללת ביניהם, הרי שאין כל מקום לפטור את המבקש מהתחייבותו זו בשל הלשון הפגומה שננקטה בה. בעניין זה, מצא לנכון בית המשפט המחוזי להדגיש כי אותו ביטוי "שעה אחת לפני פטירתי", עליו מבסס המבקש את טענתו כי המדובר בהתחייבות בלתי תקפה, מצוי אף בהסכם שנערך בינו לבין אביו מיום 28.7.1996, אשר קוים במסגרת פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה ראשון לציון.

11. בית המשפט המחוזי הוסיף וקבע, כי הגם שאין חולק על כך שסעיף 8 לחוק הירושה נועד להבטיח כי כל עסקה בזכויותיו של מנוח תהא בצוואה ולא בהסכם שנועד ליישום לאחר מותו של המצווה, מאחר שמדובר בהוראה המגבילה את חופש החוזים - יש לפרשה בצמצום רב, כפי שנקבע לא אחת

על-ידי בית משפט זה. משכך, קבע בית המשפט המחוזי בענייננו כי הואיל ואין המדובר בהעברת המשק לאחר מותו של המבקש, אלא בחייו - הרי שלא נפגמה יכולתו של המבקש למכור את הנכס לאחר, ובלבד שתתקבל הסכמת האחיינים לכך, בהתאם לסעיפים ו' ו-ז' לכתב ההתחייבות.

12. זאת ועוד, בית המשפט המחוזי ציין כי גם לו היה נקבע כי קיימים בכתב ההתחייבות סעיפים שהם בטלים מכוח סעיף 8(א) לחוק הירושה, הרי שבהתאם לסעיף 19 לחוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973, מקום בו החוזה ניתן להפרדה לחלקים, ניתן לבטל את החלק הנושא עמו את עילת הביטול בלבד, ואין הכרח לבטל את החוזה כולו; משכך הוא, קבע בית המשפט כי בענייננו ניתן לבטל רק את החלקים בכתב ההתחייבות הנוקטים בביטוי "שעה אחת לפני פטירתתי", ולהותיר את יתר ההתחייבויות על כנן. לכך הוסיף בית המשפט המחוזי, כי גם לפי סעיף 31 לחוק החוזים יכול בית המשפט לקבוע בטלות יחסית, או השבה לפי סעיף 21 לחוק החוזים, אם יש בחוזה חלק שהוא בלתי חוקי (כאמור, מכוח סעיף 8(א) לחוק הירושה). בנסיבות אלו, קבע בית המשפט המחוזי כי משנתקיימו כלל ההסכמים בפועל לפני עשרות שנים, ואף המבקש עצמו נסמך על אותה מערכת הסכמית - יש להורות לכל היותר על בטלות יחסית של כתב ההתחייבות.

13. עוד קבע בית המשפט המחוזי, כי לתוצאה דומה ניתן להגיע אף מכוח דיני עשיית עושר ולא במשפט. את קביעתו זו נימק בית המשפט בכך שבתמורה להתחייבויותיה של המשיבה ולהסכמים אותם כרתה עם אביה, הועברו הזכויות במשק למבקש, והן לא נוצרו רק מקביעת בית המשפט לענייני משפחה במסגרת ההליך שהתנהל בין האב למבקש. על כך הוסיף בית המשפט המחוזי, כי גם הפרשנות אותה ביקש המבקש ליתן לסעיף אשר מתנה את מכירת המשק בהסכמתם המשותפת של האחיינים - כך שסעיף זה יחול רק לאחר שהזכויות במשק יועברו לאחיינים - מרוקנת מתוכן את כתב ההתחייבות הלכה למעשה; ומשכך הוא, אין לקבל פרשנות זו המקנה למבקש פטור מתשלום פיצוי למשיבים על זכויות שהיו מגיעות להם בדרך זו או אחרת.

14. על בסיס כל האמור, בית המשפט המחוזי קבע כי דין הערעור להתקבל חלקית, כך שהדיון יוחזר לבית המשפט לענייני משפחה לצורך קביעת שיעור הפיצוי המגיע למי מהמשיבים או שניהם יחדיו כתוצאה ממכירת המשק, בקיזוז הוצאותיו של המבקש במסגרת ההליך המשפטי אותו ניהל מול אביו, להן אף המשיבים עצמם אינם מתכחשים.

מכאן בקשת רשות הערעור שלפנינו.

טענות הצדדים

15. לטענת המבקש, הכרעתו של בית המשפט המחוזי, הנסמכת, בין היתר, על פרשנותו המצומצמת

של סעיף 8 לחוק הירושה, מאיינת לחלוטין את הוראות הסעיף אשר אוסר על ביצוע עסקה בירושה עתידה ועל הקניית רכוש לעת פטירה שלא במסגרת צוואה. על כן, טוען המבקש כי שגה בית המשפט המחוזי משקבע כי כתב ההתחייבות תקף חרף היותו הסכם בדבר ירושתו של אדם, וכי המדובר בהסכם אשר בטל מעיקרו. את טענתו זו מבסס המבקש, בין היתר, על השימוש שנעשה בביטוי "שעה אחת לפני פטירתי" במסגרת כתב ההתחייבות; על קביעותיו של בית המשפט לענייני משפחה; ועל יפוי הכוח הבלתי חוזר שנחתם במקביל לכתב ההתחייבות.

16. עוד נטען על ידי המבקש, כי בית המשפט המחוזי שגה כאשר קבע כי המבקש היה מנוע מלמכור את המשק בחייו ללא אישור מוקדם של המשיבים; וכי קביעתו של בית המשפט המחוזי לפיה מתקיים השתק שיפוטי בעניינו של המבקש - שגויה אף היא. המבקש מוסיף וטוען, כי אף אם היה תוקף חוקי לכתב ההתחייבות, הרי שזכות המבקש לעשות במשק כרצונו במהלך חייו עומדת בעינה. על כן, טוען המבקש כי לכל היותר, כתב ההתחייבות עליו חתם מהווה התחייבות לתת מתנה - ממנה, לטענתו, ניתן לחזור בהתקיים התנאים הקבועים בחוק. לבסוף, טוען המבקש כי פסק דינו של בית המשפט המחוזי שגוי אף מהטעם שכתב ההתחייבות בטל בהיותו נוגד את הדין החל על העברת זכויות במשקים בהתאם להוראות הסכם המשבצת של המושב. על יסוד האמור, מבקשנו המבקש כי נדון בבקשה שלפנינו כבערעור, נבטל את פסק דינו של בית המשפט המחוזי, ונשיב על כנו את פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה.

17. מנגד, המשיבים טוענים כי בקשת רשות הערעור של המבקש אינה עומדת באמות המידה לקבלתה כפי שנקבעו על ידי בית משפט זה, שכן בקשה זו אינה מעלה כל סוגיה משפטית עקרונית החורגת מעניינם הפרטני של בעלי הדין ואינה מצביעה על עיוות דין. לגופו של עניין, המשיבים סומכים ידם על פסק דינו של בית המשפט המחוזי, וטוענים בתשובתם, בין היתר, להשתק שיפוטי אשר חל על המבקש לנוכח טענותיו הסותרות בהליכים השונים; ולראיות המוכיחות, לשיטתם, את קיום החובות שרצו על המשק אשר שולמו על-ידי המשיבה והקנו לה את הזכויות הנטענות בו. עוד טוענים המשיבים, כי טענותיו של המבקש בערכאות השונות נעדרות כל בסיס ונסתרות באמצעות ראיות אחרות; וכי המבקש שיקר בעניינים מהותיים במטרה לזכות בדין, טעם אשר מצדיק כשלעצמו את דחיית הבקשה דן.

18. נוסף לכך, המשיבים טוענים כי טענותיו של המבקש באשר לתחולת סעיף 8 לחוק הירושה אינן רלבנטיות לענייננו, הואיל ובית המשפט המחוזי - בניגוד לטענות המבקש - קבע, בין היתר, כי אין המדובר בהקניית רכוש לעת פטירה, אלא בהתחייבות שהייתה אמורה להיות מקוימת בחייו של המבקש; כי ההתחייבות בין הצדדים הייתה ברורה בהתייחס למערכת ההסכמית הכוללת ביניהם; וכי הביטוי "שעה אחת לפני פטירתי" שנעשה בו שימוש במסגרת כתב ההתחייבות הוא פגם שנפל בהסכמות בין הצדדים ותו לא. עוד נטען על ידי המשיבים, כי לא סופקה כל הוכחה או ראיה לעמדותיו

הסותרות של המבקש; ומשכך הוא, נכונה קביעתו של בית המשפט המחוזי באשר להשתק השיפוט אשר חל בעניינו של המבקש, כפי שנקבע בפסק הדין; כי לתוצאה דומה ניתן להגיע אף מכוח דיני עשיית עושר ולא במשפט; וכי בטענותיו של המבקש באשר להוראות הסכם המשבצת על המושב אין כל ממש. לאור כל אלו, מבקשים המשיבים כי נדחה את בקשת רשות הערעור שלפנינו.

דיון והכרעה

19. לאחר עיון בכתובים שבעלי הדין הניחו לפנינו, ולנוכח עיוות הדין שנגרם למבקש כתוצאה מפסק דינו של בית המשפט המחוזי, סבורני כי נכון נעשה אם נדון בבקשה דן כבערעור במסגרת סמכויותינו לפי תקנות 149(2)(ב), 149(2)(ג) ו-138(א)(5) לתקנות סדר הדין האזרחי, התשע"ט-2018. באשר לגוף הדברים - אציע לחבריי לקבל את הערעור, לבטל את פסק דינו של בית המשפט המחוזי ולהשיב על כנו את פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה.

אפרט את טעמיי.

חוק הירושה

20. סעיף 8 לחוק הירושה, קובע כך:

"8. (א) הסכם בדבר ירושתו של אדם וויתור על ירושתו שנעשו בחייו של אותו אדם - בטלים.

(ב) מתנה שאדם נותן על מנת שתוקנה למקבל רק לאחר מותו של הנותן, אינה בת-תוקף אלא אם נעשתה בצוואה לפי הוראות חוק זה."

21. סעיף זה נועד להגשים את תכליות דיני הירושה באשר לצוואות, ובכלל זה, למנוע מהמוריש לקשור עצמו בהסכמים באשר לירושתו העתידית, ולהבטיח את חופש המצווה לשנות צוואתו בכל עת עד יום מותו (ראו: בע"מ 10807/03 זמיר נ' גמליאל, פ"ד סב(1) 601, 629-630 (2007); וכן ע"א 155/73 שרון נ' ליבוב, פ"ד כח(2) 673, 676 (1974)). כך, סעיף 27 לחוק הירושה, קובע אף הוא כי:

"27. (א) התחייבות לעשות צוואה, לשנותה או לבטלה או שלא לעשות אחת מאלה - אינה תופסת.

(ב) הוראת צוואה השוללת או מגבילה את זכות המצווה לשנות את הצוואה או לבטלה - בטלה."

22. סעיף זה, מבטא את העיקרון בדבר חופש הציווי, הקובע כי אדם רשאי לשנות, לבטל או לערוך צוואה חדשה בכל עת עד ליומו האחרון, וכי כל התחייבות או הוראה המגבילה זכות זו - בטלה (ראו: בע"מ 2035/13 פלוני נ' חסויה, פסקה 6 (8.8.2013)).

23. הנה כי כן, דבריו של המחוקק נחרצים וברורים: הסכם אשר מורה על העברת זכויות המוריש לאחר מותו, או הענקת מתנה שנועדה להינתן רק לאחר מות הנותן -שלא במסגרת צוואה כהגדרתה בדין - דינם בטלות. כפי שנפסק בעבר על ידי בית משפט זה, שימוש בביטוי "שעה אחת לפני מותי" במסגרת הסכם או התחייבות להעברת זכויות המוריש לאחר מותו, חלף שימוש בצוואה כדין - אין בו כדי לשנות את התוצאה המשפטית האמורה. משמעותו המעשית של ביטוי זה, הייתה ועודנה היא, הקניית זכויות לאחר המוות המתאפשרת רק במסגרת צוואה בהתאם להוראות חוק הירושה, שהרי השעה שלפני מותו של המצווה אינה נקבעת מראש אלא רק בדיעבד. לעניין זה, יפים דבריו של השופט מ' חשין:

"כפי שצינו גם בית-משפט קמא גם חברי השופט אנגלרד - שהמתנה אמורה לתפוש "[ש]עה אחת לפני מותי". "לפי שאין אדם יודע אימתי ימות..." [...] לא נדע אלא לאחר-מות אימתי הייתה אותה "שעה אחת" לפני-מות. פירוש הדברים הוא, שהמתנה תתפוש - הלכה למעשה - רק לאחר-מות, מלמפרע כביכול. מתנה מעין-זו - מתנה לאחר-מות - מפקיעה עצמה מכלל היותה "מתנה" והופכת היא להיותה "צוואה". המהות משתנה ועמה משתנה השם אף-הוא. מבחינת מושגית רחבה, "מתנה" הייתה כ"צוואה", שכזו-כן-זו השתיים עניינן, כעיקרון, "הקניית נכס שלא בתמורה" (כהגדרתה של מתנה בסעיף 1(א) לחוק המתנה). השתיים אחיות קרובות הן, אלא שבעוד אשר מתנה היא בין החיים (inter vivos) צוואה היא מחמת-מיתה (mortis causa) (ההדגשות הוספו - א.ש.) (ראו: ע"א 2555/98 הרב אברג'ל נ' עיזבון המנוח בן יאיר ז"ל, פ"ד נג(5) 673, 688 (1999)).

24. במרוצת השנים, נקבע אמנם על-ידי בית משפט זה, לא אחת, כי יש לפרש את האמור בסעיף 8 לחוק הירושה "על דרך הצמצום המרבי והקפדנות החמורה" לנוכח הגבלתו את חופש החוזים (ראו: ע"א 682/74 יקותיאל נ' ברגמן, פ"ד כט(2) 757, 762 (1975); וכן ד"נ 39/80 ברדיגו נ' פדרליין, פ"ד לה(4) 197, 214 (1981)), אולם אין בקביעה זו בכדי לרוקן לחלוטין את הוראות החוק מתוכן.

25. בענייננו-שלנו, מבלי שאדרש לנסיבות בעטיין עשה המבקש שימוש במסגרת כתב ההתחייבות בביטוי "שעה אחת לפני פטירתי", סבורני כי השימוש בלשון זו אינו מותיר כל צל של ספק כי כוונת הצדדים כפי שעולה מכתב ההתחייבות - הייתה להעביר את זכויותיו של המבקש במשק לבתו ולאחיינו, המשיב, רק לאחר מותו. על כן, לא אוכל להסכים עם קביעתו של בית המשפט המחוזי לפיה כוונת הצדדים בכתב ההתחייבות הייתה מתן מתנה בחיים ולא מתנה אחרי המוות, ומשכך אין בלשון כתב ההתחייבות כדי לשחרר את המבקש מהתחייבותו זו. התחייבות זו נעשתה בניגוד גמור להוראות חוק הירושה, ועולה כדי עסקה בירושה עתידה, שכאמור בסעיף 8(א) לחוק הירושה אין לה תוקף; או,

למצער, במתנה שהתחייב המבקש לתת לבתו ולאחיינו המשיב לאחר מותו שלא על דרך הצוואה, בניגוד לכלל הקבוע בסעיף 8(ב) לחוק. בשני המקרים, התחייבות זו בטלה מעיקרה (void), והמשיבים אינם זכאים לכל פיצוי בגין הפרתה, ככל שהופרה.

האם סעיפי כתב ההתחייבות ניתנים להפרדה?

26. בסעיפים ו' ו-ז' לכתב ההתחייבות נכתב כך:

"ו. המשק לא ימכר אלא בהסכמה משותפת של שני ילדינו הנ"ל.

ז. במקרה שירצה צד למכור את המשק (בהסכמה) לצד הנשאר תהיה זכות ראשונית על פני קונה אחר לרכוש חלקו של הצד היוצא במחיר שמוסכם ואם לא יהיה כזה, במחיר שיוערך ע"י שמאי מוסכם".

27. מכאן, השאלות אשר עולות הן האם סעיפי כתב ההתחייבות, ובכלל זה הסעיפים ו' ו-ז', ניתנים להפרדה לחלקים כפי שקבע בית המשפט המחוזי מכוח סעיף 19 לחוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973? ואם כן - האם המבקש הפר את התחייבותו לקבלת הסכמתם של בתו ואחיינו המשיב כאשר מכר את המשק ללא הסכמתם? אני סבור, כי לשאלות אלו יש להשיב בשלילה; ואפרט.

28. סעיף 2 לחוק המקרקעין קובע כך:

"2. הבעלות במקרקעין היא הזכות להחזיק במקרקעין, להשתמש בהם ולעשות בהם כל דבר וכל עסקה בכפוף להגבלות לפי דין או לפי הסכם."

29. הוזה אומר, הבעלות במקרקעין הינה "אגד של זכויות" (bundle of rights), המקנה לבעלים את הזכות המקיפה להחזיק בנכס, להשתמש בו, ולבצע בו כל פעולה ועסקה כרצונו - בכפוף להגבלות הקבועות בחוק או בהסכם (ראו והשוו: עע"מ 7711/22 מדינת ישראל נ' שפיר הנדסה חברה אזרחית וימית בע"מ, פסקה 6 (27.6.2024)). ברי הוא כי הזכות לבצע עסקה במקרקעין ללא צורך בהסכמת צד שלישי, כמו גם הזכות לבצע בהם פעולות שונות, מהוות מרכיב מהותי באגד הזכויות הקרוי בעלות (יהושע ויסמן דיני קניין - בעלות ושיתוף 25 (1997)).

30. בידוע הוא, כי סעיף 19 לחוק החוזים מאפשר את ביטולו החלקי של חוזה הנגוע בעילת פסלות.

זאת, כאשר החוזה ניתן להפרדה לחלקים, ועילת הפסלות נוגעת לאחד מחלקיו בלבד. לשם כך, על החוזה ללא החלק הפסול להיות בעל הגיון וטעם משל עצמו, שאם לא כן - יבטל החוזה כולו (ראו: ע"א 4183/20 יציב נ' הוועדה המקומית לתכנון ובניה "גני תקוה", פסקה 43 לפסק דיני (16.11.2022) (להלן: עניין יציב); וכן ע"א 6705/04 בית הרכב בע"מ נ' עיריית ירושלים, פסקה 32 (22.1.2009)). בענייננו, כאמור, ברור הוא כי זכות הבעלות, על כל רבדיה, אינה ניתנת לחלוקה. מכאן, שלא אוכל להסכים עם קביעתו של בית המשפט המחוזי לפיה כתב ההתחייבות - שעניינו ומהותו הם העברת זכויות הבעלות במשק מהמבקש לבתו ולמשיב לאחר המוות - ניתן להפרדה לחלקים בהתאם לסעיף 19 לחוק החוזים, כך שסעיפים ו' ו-ז' לכתב ההתחייבות המגבילים את זכות הבעלות של המבקש יעמדו בפני עצמם, או לחלופין, כי כתב ההתחייבות יקוים כלשונו תוך השמטת סעיפים א' ו-ח' לכתב ההתחייבות (סעיפי העברת הזכויות במשק), שכאמור נוקטים בביטוי "שעה אחת לפני פטירתו". בשני המקרים, המשמעות האופרטיבית של הפרדה זו הינה שכתוב כתב ההתחייבות מראשיתו ופגיעה בתכליות דיני הירושה, כפי שתוארו לעיל. לעניין זה, יפים דבריו של הנשיא א' ברק:

"החלק החוקי יוכל לעמוד בעינו אם יש בו כדי להגשים, ולו באופן חלקי, את המטרה העסקית המונחת ביסוד החוזה. במצב דברים זה ימשיך החלק החוקי לעמוד בעינו, בלי שניתן לראות בו חוזה חדש שבית המשפט עשה לצדדים. נהפוך הוא: זהו החוזה הישן שהצדדים כרתו, תוך הוצאת החלקים הבלתי חוקיים וממילא הבטלים ממנו. לעומת זאת, אם אי-חוקיות חלק החוזה תביא לבטלות החוזה כולו; אם בטלות החלק הלא חוקי מרוקנת את החוזה כולו מתוכנו או מרוקנת את חלקו מתוכנו, בלא שיש אפשרות עניינית - מנקודת מבט התכלית המונחת ביסוד החוזה - להפריד בין חלקי החוזה התקפים והבטלים; אם חלקי החוזה קשורים ושזורים זה בזה וארוגים זה בתוך זה, עד כי הפרדה תביא לפגיעה במבנה החוזי כולו במקרים אלו החלוקה בלתי אפשרית. חלוקה במצב דברים זה כמוה כעריכת חוזה חדש לצדדים, וזאת בית המשפט לא יעשה" (ההדגשות הוספו א.ש.) (בג"ץ 6231/92 זגורי נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד מט(4) 749, פסקה 36 (1995) (להלן: עניין זגורי)).

31. לזאת אוסיף, כי גם לו היה נקבע כי סעיפי כתב ההתחייבות אכן ניתנים להפרדה כאמור לעיל, הרי שמלשון סעיפים ו' ו-ז' לכתב ההתחייבות עולה בבירור כי מדובר בהתחייבות האחיינים בינם לבין עצמם אשר נועדה להיכנס לתוקף רק עם העברת זכויות המבקש במשק אליהם, שאם לא כן, אין כל משמעות לסעיף ז' לכתב ההתחייבות, ומכאן שאין גם בהנחה זו כדי להועיל למשיבים.

32. גם עם קביעתו של בית המשפט המחוזי באשר לבטלותו היחסית של כתב ההתחייבות מכוח סעיף 31 לחוק החוזים - אין בידי להסכים. זאת, משני טעמים. סעיף 31 לחוק החוזים קובע כדלקמן:

"הוראות סעיפים 19 ו-21 יחולו, בשינויים המחוייבים, גם על בטלותו של חוזה לפי פרק זה, אולם בבטלות לפי סעיף 30 רשאי בית המשפט, אם ראה שמן הצדק לעשות כן ובתנאים שימצא לנכון,

לפטור צד מהחובה לפי סעיף 21, כולה או מקצתה, ובמידה שצד אחד ביצע את חיובו לפי החוזה - לחייב את הצד השני בקיום החיוב שכנגד, כולו או מקצתו." (ההדגשות הוספו - א.ש.).

33. ראשית, סעיף 61(א) לחוק החוזים קובע כי "הוראות חוק זה יחולו כשאין בחוק אחר הוראות מיוחדות לענין הנדון". בהתאם, בטלות כתב ההתחייבות בענייננו יכול שתהא מכוח סעיף 8(א) לחוק הירושה בלבד, ולא מכוח סעיף 30 לחוק החוזים, הואיל וקיימת הוראה מיוחדת בענין הנדון בחוק הירושה. משהגעתי למסקנה כי יש לבטל את כתב ההתחייבות מכוח סעיף 8(א) לחוק הירושה, ולא מכוח "בטלותו של חוזה לפי פרק זה [פרק ג' לחוק החוזים]" ככתוב בסעיף 31 לחוק החוזים - הרי שלא ניתן להחיל בענייננו את הוראות סעיף 31 לחוק החוזים.

34. שנית, אף אם היינו קובעים, בניגוד לסעיף 61(א) לחוק החוזים, כי הבטלות מכוח סעיף 8(א) לחוק הירושה מוליכה למסקנה כי מדובר בחוזה פסול כאמור בסעיף 30 לחוק החוזים, ומחילים, בהתאמה, את הוראותיו המיוחדות של סעיף 31 לחוק החוזים באשר לבטלות - הרי שבענייננו לא קיימת כל הצדקה למתן סעד לזכות המשיבים הואיל ולא הוכחה טענתה של המשיבה לפיה שילמה תמורה עבור המשק, כפי שקבע בית המשפט לענייני משפחה כממצא עובדתי. לא זו אף זו, גם לו הייתה המשיבה מרימה את הנטל האמור ומוכיחה את טענתה כי שילמה תמורה עבור המשק, כך שניתן היה לחייב את המבקש בקיום החיוב שכנגד כולו או מקצתו, סבורני כי שיקולי צדק היו מונעים מאתנו לעשות כן, שעה שעסקינן בהסכם הנגוע כל כולו באי חוקיות המאיינת את הוראות חוק הירושה. על כך ועוד, עמדתי בפסק דיני בעניין יציב:

"סעיף 31 מוסיף ומסייג את בטלותו המוחלטת של חוזה בלתי חוקי, אשר נקבעה בסעיף 30, בכך שהוא מקנה לבית המשפט שיקול דעת להורות על קיומו של חיוב חוזי. הוראה בדבר קיום החיוב כאמור, אין משמעה אכיפת החוזה הבלתי חוקי, אלא רק, באופן מובחן ומבודד, קיום "החיוב שכנגד": קרי, חיוב אשר ניצב מול החיוב שכבר קיים. הסמכות להורות על קיום חיוב כאמור מותנית בכך שמבקש הקיום "ביצע את חיובו לפי החוזה" (להלן: התנאי המוקדם). בפסיקתנו אומצה הגישה לפיה די בביצוע חלקי של החיוב כדי שיתקיים התנאי המוקדם. [...] בית המשפט אשר בא לקבוע האם ראוי להורות על קיומו של חיוב כאמור חייב להעמיד לנגד עיניו את "שיקולי הצדק", כפי שמורנו סעיף 31. במסגרת זו ניתן לשקול: את מידת הביצוע של החוזה הבלתי חוקי; את דרגת אי-החוקיות ואת מידת הפסול הערכי שדבק בהתחייבות החוזית; האם מדובר באי-חוקיות שבמוקד ההתקשרות כולה, או שמא מדובר בעניין שולי; את אשמתו היחסית של הצד אשר מבקש את הקיום ואת מידת תום ליבם של הצדדים כולם; את התנהגות הצדדים לאחר כריתת החוזה; וכן את הסתמכותם של בעלי החוזה וצדדים שלישיים תמי-לב על הוראות החוזה." (ההדגשות הוספו - א.ש.) (עניין יציב, בפס' 44).

הנשיא א' ברק התייחס גם הוא לעניין זה באלו המילים:

"אכן, שיקול דעתו של בית המשפט בגדרי סעיף 31 לחוק החוזים (חלק כללי) הוא רחב. אין הוא פועל במסגרות נוקשות "יש לאפשר לבית המשפט גמישות בעשותו שימוש בשיקול דעתו". [...] לענין הקיום, נקודת המוצא הינה כי החיובים הנובעים מהחובה הפסול הסבטלים. אין אפוא חובה לקיים. זהו הכלל, ואילו צו לקיום החיוב הוא החריג. במסגרת החריג יתחשב בית המשפט - כמו בענין ההשבה - בדרגת החומרה של אי החקיות, במידת האשמה של הצדדים, במידת הביצוע של החובה הפסול, ובאינטרסים של צדדים שלישיים הקשורים בקיום החיוב." (ענין זגורי, בפס' 34-35).

35. משקבעתי כי כתב ההתחייבות בטל מעיקרו בהיותו סותר את הוראות סעיף 8 לחוק הירושה; וכי סעיפיו אינם ניתנים להפרדה לחלקים - הרי שאין כל תוקף לכתב ההתחייבות, ודינו בטלות.

דיני עשיית עושר ולא במשפט

36. בפסק דינו של בית המשפט המחוזי צוין כי קביעתו של בית המשפט לענייני משפחה ראשון לציון, אשר הקנתה למבקש את הבעלות במשק, נוצרה כתוצאה מהתחייבויותיה של המשיבה, ומההסכמים אותם עשתה עם אביה. משכך הוא, קבע בית המשפט המחוזי כי אין כל מקום לפטור את המבקש מהתחייבויותיו בגין זכה במלוא זכויות המשק; וכי המשיבים זכאים לפיצוי מכוח חוק עשיית עושר ולא במשפט.

37. מבלי להיכנס לנכונותם של דברים אלו, סבורני כי אין בכך בכדי לשנות את התוצאה המשפטית במקרה דנן; ואפרט:

38. סעיף 1(א) לחוק עשיית עושר ולא במשפט, קובע כדלקמן:

"1. (א) מי שקיבל שלא על פי זכות שבדין נכס, שירות או טובת הנאה אחרת (להלן - הזוכה) שבאו לו מאדם אחר (להלן - המזכה), חייב להשיב למזכה את הזכיה, ואם השבה בעין בלתי אפשרית או בלתי סבירה - לשלם לו את שוויה." (ההדגשות הוספו - א.ש.).

39. בענייננו, אין חולק על כך כי המבקש קיבל את זכויותיו במשק מאביו על פי זכות שבדין, הואיל וזכויות אלו ניתנו לו במסגרת פסק דין של בית המשפט לענייני משפחה ראשון לציון, אשר הפך זה מכבר לחלוט - ודי בכך כדי לשלול את תחולתו של סעיף 1(א) לחוק עשיית עושר ולא במשפט. לא זו אף זו: גם אילו היה נקבע כי המשק התקבל לידי המבקש שלא כדין, הדבר לא היה מועיל למשיבים אשר אינם נכנסים להגדרת "מזכה" כאמור בסעיף 1(א) לחוק עשיית עושר ולא במשפט. אשר על כן, לא אוכל להסכים עם קביעתו של בית המשפט המחוזי גם בענין זה.

40. משקבעתי את שקבעתי, הדיון ביתר קביעותיו של בית המשפט המחוזי באשר להשתק השיפוט, ובאשר לשאלת תשלום תמורת המשק על-ידי המשיבה מתייטר. למעלה מן הצורך, אוסיף ואבהיר כי השתק שיפוטי קם כאשר בעל דין מנסה להיבנות בהליכים שונים מטענות סותרות בחוסר תום-לב, בודעו כי אחת מטענותיו אינה אמת (ראו: בג"ץ 8948/22 שיינפלד נ' הכנסת, פסקאות 18-24 לפסק דיני (18.1.2023)). במקרה דנן, סברתו של המבקש כי אחותו כיסתה את חובות אביהם שרבו על המשק היתה כנה ובאה מפיה של אחותו, לה הוא האמין באותה העת. כך קבע בית המשפט לענייני משפחה פתח תקווה, ובקביעה עובדתית זאת - שבבסיסה התרשמות ישירה מעדים - לא היה מקום להתערב (ראו, מיני רבים: ע"א 4175/12 תעשית אבן וסיד בע"מ נ' גדיר, פסקה 14 והאסמכתאות שם (10.3.2014); ע"א 1596/18 ח'ורי נ' עמוס, פסקה 17 (16.3.2020); וכן ע"א 8234/09 שם טוב נ' פרץ, פ"ד סד(3) 60, 83 (2011)). זאת ועוד: בית המשפט לענייני משפחה קבע כי המשיבה ממילא לא הוכיחה את טענתה לפיה שילמה תמורת המשק. ואם לא די בכך, זכייתו של המבקש בהליך שניהל נגד אביו נבעה ממכלול הטעמים והראיות דשם, ולא רק בשל עדותו של המבקש בנוגע לכיסוי החובות שרבו על המשק על ידי אחותו (המשיבה דכאן). לעניין אחרון זה, יפים דבריו של השופט פרנק איסטרברוק (Easterbrook) מבית המשפט לערעורים של המחוז הפדרלי השביעי:

"The offense is not taking inconsistent positions so much as it is winning, twice, on
"the basis of incompatible positions

ראו: Astor Chauffeured Limousine Co. v. Runnfeltd Inv. Corp., 910 F.2d 1540, 1548 (7th Cir. 1990).

דוקטרינת ההשתק השיפוטי לא חלה אפוא על המבקש גם מטעם זה.

סוף דבר

41. מכל הנימוקים שפירטתי לעיל, אציע לחבריי כי נדון בבקשה שלפנינו כבערעור וכן נקבל את הערעור, נבטל את פסק דינו של בית המשפט המחוזי ונשיב על מכונו את פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה פתח תקווה. כמו כן, אחרי שמצאתי כי הדין עם המבקש, אציע לחייב את המשיבים לשלם לו הוצאות בסך כולל של 25,000 ש"ח.

אלכס שטיין
שופט
עמוד 14

השופט דוד מינץ:

אני מסכים.

דוד מינץ
שופט

השופטת יעל וילנר:

אני מסכימה.

יעל וילנר
שופטת

הוחלט כאמור בפסק דינו של השופט אלכס שטיין.

ניתן היום, ט"ז אב תשפ"ה (10 אוגוסט 2025).

אלכס שטיין
שופט

יעל וילנר
שופטת

דוד מינץ
שופט